

МОВНА СВІДОМІСТЬ У СИНХРОНІ ТА ДІАХРОНІ

Статтю присвячено актуальній проблемі сучасної лінгвістики — мовній свідомості. З'ясовано теоретичні питання усталення поняття «мовна свідомість» у науковому обігу, звернено увагу на еволюцію, етапи становлення мовної свідомості в зв'язку з розвитком суспільства. Розглянуто національномовний, суспільний, етноцентричний, комунікативний різновиди мовної свідомості в діяхронному аспекті. Ключовим поняттям у різних дефініціях мовної свідомості є рефлексія (ставлення суб'єкта до об'єкта: суб'єкт входить у картину світу як спостерігач, який фіксує просторові, тимчасові та інші характеристики об'єкта і дає їм суб'єктивну оцінку). Диференційовано поняття мовної свідомості, мовної картини світу, мислення.

Ключові слова: мовна свідомість, національномовна свідомість, суспільна свідомість, комунікативна свідомість, мовна картина світу, історія літературної мови.

Поняття мовної свідомості ввійшло в лінгвістичний обіг у 60-і роки ХХ ст. у зв'язку з поглибленням проблеми внутрішньої форми слова, вивченням мовної картини світу на матеріалі усної народної творчості.

У мовознавстві утвердилася думка, що мовна свідомість — це «один з видів свідомості, що є механізмом управління мовною діяльністю, який формує, зберігає та перетворює мовні знаки, правила їх поєднання і вживання, а також ставлення людини до мови та її елементів; у ширшому розумінні — сукупність образів свідомості, матеріалізованих мовними знаками»¹. Цим терміном дослідники називають, як правило, вербалізовані лексичними засобами національної мови результати ментальної діяльності. У ширшому розумінні мовна свідомість охоплює психічні механізми, що забезпечують процес мовної діяльності людини². Є. Ф. Тарасов вважає, що мовна свідомість — це матеріалізований у слові зміст свідомості взагалі³. У такому випадку мовну свідомість можна кваліфікувати як можливість вербалізації результатів актів сприйняття і засвоєння інформації.

Т. В. Ушакова не обмежує мовну свідомість лексиконом (сукупністю номінативних одиниць) і вважає, що в мові може бути позначений будь-який феномен, який не має спеціальної однослівної або ідіоматичної номінації⁴. Як зазначає І. М. Горелов, будь-який зміст свідомості може бути вербалізованим⁵.

---

¹ Гнатюк Л. П. Мовна свідомість // Українська мова : Енциклопедія / Ред. кол.: Русанівський В. М., Тараненко О. О. (співголови) та ін.— 3-є вид.— К., 2007.— С. 378.

² Ушакова Т. В. Понятие языкового сознания и структура речемыслительной деятельности // Языковое сознание: теоретические и прикладные аспекты : Сб. науч. тр. / Под ред. Н. В. Уфимцевой.— М. ; Барнаул.— С. 6–17.

³ Тарасов Е. Ф. Язык как средство трансляции культуры.— М., 2000.— С. 45–53.

⁴ Ушакова Т. В. Знач. праця.— С. 19.

⁵ Горелов І. М. Невербальні компоненти комунікації.— М., 2007.— С. 59.

Німецький лінгвіст Г. Ейгер виділив такі функції мовної свідомості: відображувальну, яка створює мовну картину світу і передається в мовних значеннях, мовних формах і типах зв'язку між словами; оцінну (з урахуванням різних типів оцінки); орієнтувально-селективну, що забезпечує орієнтування в ситуації з метою вибору мовних засобів; інтерпретаційну, яка реалізується в двох аспектах: внутрішньомовному і міжмовному; регулятивно-керівну, що виступає у вигляді механізмів зворотного зв'язку (здійснює контроль за мовними операціями і забезпечує оцінку висловлення з погляду відповідності чинним нормам)⁶. Одиницями мовної свідомості дослідник називає прецедентні феномени та національні стереотипи, кліше, штампи тощо.

Індивідуальна мовна свідомість спирається на суспільну, є частковим її виявом, оскільки індивідууми обмежені в своєму мовному досвіді й не можуть охопити всіх форм та виявів мови⁷. Як стверджує П. О. Селігей, «мовна свідомість обіймає чотири основні блоки елементів — мовні знання, мовні почуття, мовні оцінки й мовні настанови»⁸. Особистість здебільшого усвідомлює лише невелику частину своєї мовної поведінки, виявляючи при цьому нульовий, початковий і середній рівні мовної свідомості⁹.

Мовну свідомість у діахронному аспекті мовної діяльності можна розглядати як предмет історії літературної мови, адже вона не передбачає звернення до психічних механізмів її забезпечення (механізми — це не елементи свідомості). Одиниці мовної свідомості не збігаються з мовними одиницями. Одиницями свідомості є концепти, які передаються в мові різними способами: словом, словосполученням, висловленням, між якими часто неможливо визначити межу і диференціювати за рівневими ознаками. Мовна свідомість має структуру асоціативно-вербального тезауруса: слів, морфемних елементів слів і утворених на їх основі граматичних і логічних категорій, граматичних і текстотвірних форм, функціонування інтенційно-мотивувального механізму. Розрізняємо два види вербальних виявів мовної свідомості, пов'язаних з а) формуванням сталого механізму функціональних структур асоціативно-вербальних тезаурусів, виробленого ядра мереж, слів, граматичних і логічних категорій; б) динамічними, насамперед оцінними, процесами у вербальних мережах, словесних структурах, інтенційних виявах.

Мовна свідомість у доетнічний період була підсвідомим утіленням світобачення певної групи людей у словесній формі. У часи народження етносу можна говорити про формування народної мовної свідомості (лінгвокультурної свідомості) або специфічного національного мовомислення, джерелом вивчення якого є фольклор. Мовна народна свідомість — вияв народного світосприйняття в мовній формі, у мовних стереотипах, з яких будуються тексти різних жанрів. Факти лінгвокультурної свідомості зумовлені ціннісними орієнтаціями культури народу. Н. В. Уфимцева звертає увагу насамперед на лексикалізований, тобто позначений одиницею лексики, зміст свідомості і вивчає мовну свідомість на матеріалі лексичних асоціацій¹⁰. Розроблені нею принципи аналізу дозволяють

⁶ Ейгер Г. В. Механизмы контроля языковой правильности высказывания. — Х., 1990. — С. 38–45.

⁷ Там же. — С. 48.

⁸ Селігей П. Мовна свідомість: структура, типологія, виховання. — К., 2012. — С. 15–18.

⁹ Там же. — С. 38–40.

¹⁰ Уфимцева. Н. В. Взаимодействие культур и языков: теория и методология // Встречи этнических культур в зеркале языка : Сб. науч. тр. — М., 2002. — С. 45.

моделювати актуальний стан мовної свідомості етносу і на основі цих даних відновлювати попередній стан мовної свідомості.

Лексикоцентричний підхід реалізує А. Вежбицька, яка розглядає національну культуру й етнокультурну специфіку свідомості крізь призму ключових слів; вони називають деякі концепти і семантичні примітиви¹¹. Загальноприйнятою є думка про етноцентризм свідомості як наслідок взаємодії національної мови та культури, взаємозумовленості мови і мислення¹². І. В. Привалова в теоретико-експериментальному дослідженні етнокультурної маркованості мовної свідомості доводить: «Культуру розумовлена свідомість інтегрує знання про культурні предмети, а також правила і норми комунікативної поведінки. Національно-мовна свідомість — це поєднання когнітивно-емотивних та аксіологічних структур, національна маркованість яких забезпечує їхню варіативність від однієї культури до іншої»¹³.

Національно-мовну свідомість ототожнюють з мовною свідомістю як моделлю мовної свідомості певного мовного колективу, що зумовлена національною культурою. Національна мова виступає і як засіб трансляції культури, і як спосіб вербального втілення культурної традиції, оскільки «мова — це продукт культури, мова — це структурний елемент культури, мова — це умова культури. Фундаментальний зміст її в тому, що мова концентрує і втілює в єдності всі основи людського життя»¹⁴. Національно-мовна свідомість — багатовимірне поняття, що відображає відмінності субкультур і варіантів національної мови, це полілог, у якому можна виявити «множинність підходів, позицій, оцінок, що створює основу для обміну різною інформацією і служить запорукою, за М. М. Бахтіним, можливості розвитку, створення нового змісту»¹⁵. Етно-мовна свідомість відповідно інтегрує різні аксіологічні системи, представлені в традиційній, масовій та елітарній субкультурах¹⁶.

На основі національно-мовної свідомості у період державотворення формується суспільна мовна свідомість, джерелом вивчення якої є публіцистичний стиль, який, з одного боку, відбиває динаміку цінностей суспільства, є синхронним виразником мовної свідомості певних колективів, ідеологічних течій, а з другого, — дієвим інструментом впливу на мовну суспільну свідомість. Суспільна мовна свідомість динамічна, вона утримує зв'язок з лінгвокультурною свідомістю, але на ній постійно позначаються мовна політика держави, ідеологія, ціннісні орієнтири позамовного світу. Суспільна мовна свідомість неоднорідна, вона, як правило, об'єднує різноманітні колективні мовні свідомості, представлені у певний період історичного розвитку більшою чи меншою мірою. Суспільний, колективний та особистісний тезауруси мовної свідомості в історії літературної мови, що містили регулярні семантичні зв'язки між словами і поняттями, за посередництвом яких фіксувалася мовна картина світу, тобто значна частина мовної свідомості, як показує історія публіцистичного стилю, були бли-

¹¹ Wierzbicka A. Understanding cultures through their key words : English, Russian, Polish, German, and Japanese.— New York, 1997.— P. 234.

¹² Див.: Леонтьев А. Н. Деятельность. Сознание. Личность.— М., 1975.— С. 65–72; Wierzbicka A. Op. cit.— P. 325.

¹³ Привалова И. В. Языковое сознание: этнокультурная маркированность : Теоретико-эксперимент. исслед.— М., 2005.— С. 243.

¹⁴ Дейк ван Т. А. Язык. Познание. Коммуникация.— М., 1989.— С. 47.

¹⁵ Уфимцева Н. В. Знач. праця.— С. 56.

¹⁶ Толстой Н. И. Язык и народная культура : Очерки по слав. мифологии и этнолингвистике.— М., 1995.— С. 59.

зкими, за винятком так званого перехідного переломного ідеологічного періоду — 30-х років ХХ ст.

У часи активізації національно-визвольних рухів — і в умовах бездержавності, і в умовах державотворення (початок — кінець ХХ ст.) — формується етноцентрична суспільна мовна свідомість, найважливішою ознакою якої є усвідомлення рідної мови як символу національної ідентичності. Виявом етноцентричної мовної свідомості, її одиницями виступають оцінні структури з ядерним поняттям «рідна мова», що стає одним з центральних об'єктів суспільної думки, зокрема публіцистичних текстів відповідних історичних періодів.

Упродовж історії літературної мови на формування суспільної свідомості більшою або меншою мірою впливали мовні особистості: письменники, культурні та громадські діячі, учені та ін. Джерелами вивчення мовної свідомості конкретних особистостей, які й репрезентують національну, суспільну свідомість відповідної історичної доби, і подають власну рефлексію у слові, є епістолярій, художні твори, наукові праці. «Особливості мовної свідомості суспільства, певного колективу, окремої особистості, — зазначає Л. П. Гнатюк, — на певному часовому проміжку зумовлюють різні чинники — і власне мовні, і позамовні (політичні, соціальні, культурні тощо)»¹⁷. Вияв мовної свідомості та її етнокультурної специфіки залежить від потенційної можливості самої мовної особистості (суб'єкта), яка обробляє сприйняту інформацію і висловлює накопичені знання засобами національної мови. Не випадково і народна, і суспільна свідомість, і мовна свідомість особистості безпосередньо стосуються сфери культури, оскільки будь-яка позиція члена соціуму (представника етносу) культурно зумовлена.

Ю. М. Караулов запропонував модель мовної особистості, що об'єднує лексикон, семантикон і прагматикон. Семантикон мовної особистості відображає індивідуальне осмислення позамовного світу, що активується одиницями лексику національної мови. Мовна свідомість охоплює семантикон у його відношенні щодо лексику — взаємозв'язок лексичних одиниць, зумовлений особистим когнітивним і комунікативним досвідом. Збіги в когнітивному та комунікативному досвіді членів мовного колективу, що визначають схожість семантикону, зумовлюють можливість реконструкції мовної свідомості етносу, який використовує національну мову¹⁸.

Для особистості слово — це своєрідний орієнтир, за допомогою якого на різних рівнях усвідомлення актуалізується лише певна частина її попереднього (вербального і невербального) досвіду. Цей ракурс може варіюватися, змінюючи оцінку виразність висвітлення множинних об'єктів, властивостей, ознак, зв'язків, відносин, переживань, фактично — найрізноманітніших багатоступеневих, пов'язаних зі словом знань¹⁹.

Мовна свідомість особистості містить неусвідомлене й усвідомлене. І у виборі мовних засобів, і в процесах розуміння тексту беруть участь як несвідомі механізми, так і усвідомлені дії. Межа між усвідомленим і неусвідомленим індивідуальна й ситуативно зумовлена. Історія літературної мови — це насамперед історія мовних особистостей, які створили літературну традицію — міцне підґрунтя для становлення літературного зразка, а в 40–80-і роки ХХ ст. були за-

¹⁷ Гнатюк Л. П. Мовний феномен Григорія Сковороди в контексті староукраїнської книжної традиції. — К., 2010. — С. 6.

¹⁸ Караулов Ю. Н. Русский язык и языковая личность. — М., 2002. — С. 23.

¹⁹ Залевская А. А. Языковое сознание: вопросы теории // Вопр. психолінгвістики. — 2003. — № 1. — С. 15–16.

порукою розвитку мови і збереження національномовної свідомості взагалі. Наприкінці ХХ ст. функцію формування суспільної мовної свідомості перебирають на себе ЗМІ.

Формування мовної свідомості відбувається в процесі засвоєння мови і вдосконалюється все життя, зокрема розширюються й поглиблюються знання індивіда про правила й норми мови, про функціонування нових слів і значень, розвиваються навички комунікації в різних сферах, засвоюються інші мови. «Освіченому суспільству притаманна комунікативна свідомість — сукупність комунікативних знань і комунікативних механізмів, що забезпечують увесь комплекс комунікативної діяльності людини. Це комунікативні настанови свідомості, сукупність ментальних комунікативних категорій, а також набір закріплених у суспільстві норм і правил комунікації»²⁰.

Лінгвісти, вивчаючи мовну свідомість, пропонують урахувати особливості мовної поведінки індивіда, що залежать від комунікативної ситуації, мовного й культурного статусу, соціального стану, статі, віку, психологічного типу, світогляду, особливостей біографії та інших константних і змінних параметрів мовця²¹.

Про залежність мовної свідомості від мовнорозумових актів твердить і Ю. В. Рождественський, наголошуючи, що «останні розвивають значення слів і форм, дають нові поєднання слів у висловленнях і таким чином допомагають усвідомленню людиною своєї мови»²². Дослідник вважає мовну свідомість одним зі складників мовного мислення поряд з мовними навичками і ототожнює її зі знанням мови. Автор приписує мовній свідомості здатність розділяти норму і відхилення від неї, розрізняти мовні стилі, вивчати історію слів і висловлень, відзначає неоднорідність мовної свідомості на рівні літературної мови, коли різними виявляються колективно-нормативний, індивідуально-творчий і теоретико-філологічний мовні суб'єкти. С. Я. Єрмоленко, розглядаючи мовну свідомість у парадигмі сучасної лінгвостилістики, наголошує, що «мовна свідомість — це своєрідна рефлексія над мовою, різновидами, формами, варіантами її існування, власне, над літературною нормою»²³.

А. Н. Ростова, акцентуючи на усвідомленні структури мови, норм і правил уживання, особливостей функціонування мови будь-яким її носієм, називає метамовною свідомістю «галузь раціонально-логічного, рефлексів мовної свідомості, спрямованих на відображення мови-об'єкта як елемента реального світу». Мову в такому випадку можна розглядати як закріплену в мовній свідомості потенційну систему знань мовних засобів і способів їх реалізації в умовах процесу мовномисленнєвої діяльності, а норму — як зразкову модель уживання одиниць мови в конкретній ситуації спілкування. Мова забезпечує матеріальне втілення всіх можливостей мовної системи в процесі комунікації, зокрема в усусному вживанні, а мовна свідомість утримує ще й узагальнені, але неусвідомлені правила застосування мовного матеріалу²⁴.

²⁰ Стернин И. А. Коммуникативное и когнитивное сознание // С любовью к языку : Сб. науч. тр., посвящ. Е. С. Кубряковой. — М. ; Воронеж, 2002. — С. 42–43.

²¹ Никитина Е. С. Устная народная культура и языковое сознание. — М., 1993. — С. 86–87.

²² Рождественский Ю. В. Курс лекций по языкознанию. — М., 2002. — С. 99.

²³ Єрмоленко С. Я., Вокальчук Г. М. та ін. Територія мови Тараса Шевченка. — К., 2016. — С. 85.

²⁴ Див.: Овчинникова И. Г. Что скрывается за термином «языковое сознание»? — <http://philologicalstudies.org/dokumenty/2008/vol1/1/8.pdf>; Фомина Ю. С. Языковое сознание как механизм управления речемыслительной деятельностью и форма отображения совокупности лингвистических знаний индивида об окружающем мире. — <http://www.lib.csu.ru/vch/226/031.pdf>.

Комунікативна мовна свідомість у різні періоди історії української літературної мови була неоднаковою. На початку ХХ ст. комунікативну свідомість зумовлювала етноцентрична суспільна свідомість, що виявлялося у формуванні єдиного літературного зразка, який в умовах бездержавності утверджував визначальні, відмінні від інших східнослов'янських мов (насамперед російської мови) особливості й виборював право на повноцінне функціонування української мови в усіх суспільних сферах. На цьому етапі для комунікативної свідомості важливими були настанови й орієнтири мовної свідомості освіченої частини суспільства, а саме письменників, авторів граматики і словників та ін. У 40–80-і роки ХХ ст. мовна політика СРСР була спрямована на зміни ціннісних орієнтирів, на стирання диференційних ознак української та російської мов і формування комунікативної свідомості суспільства без усвідомлення національної ідентичності. У кінці ХХ ст. комунікативна свідомість значної частини суспільства перебуває під впливом ідей повернення минулого, глобалізаційних процесів сучасності і в умовах державності поступово переходить на вищий рівень розвитку. Поняття норми літературної мови в різні періоди різне. З позицій комунікативної свідомості мовців кінця ХХ ст. неможливо об'єктивно оцінити кодифікаційні процеси й мовну свідомість суспільства початку ХХ ст., адже розуміння мовної норми тоді й тепер неоднакове.

Лінгвісти часто ототожнюють мовну свідомість з мовною картиною світу, стратегією і тактикою мовної поведінки і зазначають, що вона реалізується в мовній поведінці й визначається комунікативною ситуацією, мовним, культурним та соціальним статусом особистості²⁵. Проте, як зазначає С. П. Бирик, «поняття мовної свідомості вимагає узгодження з “мовною картиною світу”, зі “стратегією і тактикою мовної поведінки”»²⁶, оскільки мовна свідомість реалізується, з одного боку, в мовній поведінці, визначеній комунікативною ситуацією з її лінгвальним наповненням та репрезентантністю екстралінгвальних параметрів мовця, а з другого, — відображає зв'язок з інтелектуалізованою (приспосованою до певного етапу функціонування мови, узагальненою, придатною до дидактичної мети), абстрактною моделлю структурування соціокультурних типів мови, представлених певним тезаурусом²⁷. З іншого боку, вона зумовлена здатністю мовця порівнювати засвоєні ним мовні коди (пор. поняття «метамовна свідомість» Б. М. Ажнюка²⁸), «мовна діяльність» узагалі.

Диференціації потребують поняття мовної свідомості, мовної картини світу й мислення. Картина світу є одним з компонентів свідомості. Це цілісне й системне відображення реальності є основою орієнтування і планування поведінки, у тому числі й комунікативної. Картина світу неоднорідна. Загальноприйнятим є розмежування вербальної (мовної) і невербальної картин світу залежно від способу кодування. За способом перероблення необхідної для формування картини світу інформації розрізняють наївну і наукову картини світу. Наукова картина світу — це фрагмент текстової картини світу, оскільки формується в результаті сприйняття і перероблення інформації, яка міститься в текстах, що функціонують у певній соціальній сфері²⁹. Наукова картина світу, як правило,

²⁵ Никитина С. Е. Знач. праця.— С. 8.

²⁶ Бирик С. П. Усна літературна мова в українській культурі повсякдення.— Ніжин, 2013.— С. 20.

²⁷ Там же.

²⁸ Ажнюк Б. М. Мовна єдність нації: діаспора й Україна.— К., 1999.— С. 54.

²⁹ Касевич В. Б. Язык, этнос и самосознание // Язык и речевая деятельность.— СПб., 2000.— Т. 2.— С. 69–79.

належить до вузької соціальної сфери, спрямована на вирішення специфічних завдань і прагне до нівелювання етнокультурних відмінностей. Очевидно, мовна картина світу — це, з одного боку, результат функціонування мовної свідомості, закріпленій у лексиконі та граматиці національної мови, з другого боку, — основа для орієнтування в комунікативній ситуації для породження і сприйняття мови.

Мислення і свідомість, як відомо, — це також не тотожні поняття. Мислення є однією з найвищих психічних функцій, що забезпечує здатність переробляти інформацію з метою вирішення різноманітних завдань, так або інакше пов'язаних з визначенням певних питань і пошуків відповідей на них для реалізації простої або складної діяльності. Мислення — необхідна умова становлення свідомості. Л. С. Виготський розглядає мислення і мову як цілісний результат соціально зумовленої діяльності³⁰.

Слово є знаряддям психічної діяльності — мислення. Мова, поряд з увагою, пам'яттю і мисленням, на думку Л. Веккера, стає психічним процесом, що пронизує всі сфери індивіда: інтелектуальну (когнітивну), вольову та емоційну³¹.

Ключовим поняттям у різних дефініціях мовної свідомості є рефлексія (ставлення суб'єкта до об'єкта: суб'єкт входить у картину світу як спостерігач, який фіксує просторові, тимчасові та інші характеристики об'єкта і дає їм суб'єктивну оцінку). Дослідників мовної свідомості цікавлять «глибоко засвоєні суб'єктом соціальні норми» і «вияви інтуїції»³². У такому випадку рефлексію вважають поглядом, позицією спостерігача, що закріплена в системі номінацій, насамперед у лексиконі. Мовну свідомість ототожнюють з наївною (або буденною) свідомістю, що оперує наївною картиною світу. На думку О. О. Залевської, психофізіологічна мовна організація індивіда — це четвертий аспект мовних явищ³³.

В основі динаміки мови лежать вимоги адекватного відображення об'єктивної реальності й людської діяльності (наприклад, необхідність конкретизації дії або найменування нових об'єктів), а ось форма їх відображення в мові є результатом інтелектуальної творчої діяльності певного мовного колективу, який відібрав саме її відповідно до семантико-структурних особливостей своєї мови, що раніше мало назву «внутрішня форма».

Простір для мовної творчості відкривається там, де йдеться про способи та форми відображення вищих сутностей, сукупність яких є конкретною індивідуальністю кожної мови. Отже, у творчому моделюванні морфолого-синтаксичних схем вираження будь-якої сутності мовна свідомість носіїв керується як вимогами об'єктивної реальності (наприклад, використовуючи нові словотвірні моделі), так і індивідуальним мовним чуттям³⁴. Крім цього, на певному етапі мовного розвитку до цього процесу можуть додаватися і віяння швидкоплинної стилістичної моди, які детермінують вибір тієї чи тієї форми, що свідчить про високий ступінь розвиненості мови, уже здатної надати своїм носіям свободу вибору. С. Я. Єрмоленко зазначає, що «оскільки мовна свідомість існує в індивідуальній і суспільній формах, то маємо наголосити, що літературна норма відбиває суспільну мовну свідомість і водночас засвідчує стійкість, стабільність,

³⁰ Виготський Л. Мышление и язык.— М., 1934.— С. 21.

³¹ Веккер Л. Психика и реальность: единственная теория психических процессов.— М., 2001.— С. 78.

³² Залевская А. А. Введение в психолингвистику.— М., 1999.— С. 184.

³³ Там же.

³⁴ Раевская М. М. Испанское языковое сознание Золотого века (XVI–XVII вв.).— <http://www.ffl.msu.ru/research/publications/raevskaya/index.php>.

автоматизм норми в індивідуальній мовній свідомості»³⁵. Функціонування мови невіддільне і від її носіїв, і від колективного лінгвістичного менталітету. Кодифікація мовних одиниць, їх форм залежить також від колективної лінгвістичної думки, що надає перевагу тій чи іншій формі залежно від своїх переваг.

Мовна свідомість в усіх її різновидах (народна, суспільна, етноцентрична комунікативна) — це і виразник рівня розвитку суспільства в певний період розвитку, і водночас динамічний, культурно та соціально зумовлений, невід’ємний елемент історії літературної мови. Вона змінювалася разом з розвитком суспільства, народу, нації, набувала нових форм і виявів. Джерелами вивчення мовної свідомості в діячності є писемні тексти і мовних особистостей (мова художніх творів, епістолярію тощо), і мовних колективів, які були виразником суспільної свідомості на різних етапах історичного розвитку (мова періодичних видань). Мовна свідомість, як і мова, удосконалюється синхронно з формуванням національно свідомого, інтелектуального суспільства.

T. A. KOTS

LANGUAGE CONSCIOUSNESS FROM THE SYNCHRONIC AND DIACHRONIC PERSPECTIVES

The article is devoted to actual problems of modern linguistics — language awareness. It was found theoretical question of instituting the concept of «linguistic consciousness» in the scientific circulation, drawn attention to the evolution stages of linguistic consciousness in connection with the development of society. Considered national and language, social, ethnocentric, communicative language varieties consciousness in diachronic aspect. The key concept in the various definitions of linguistic consciousness is a reflection (attitude of the subject to the object: the subject is in the picture of the world as an observer, which captures spatial, temporal and other characteristics facility and gives them a subjective assessment). Differentiated concept of language awareness, language picture of the world and thought.

Key words: language awareness, national and language consciousness, social consciousness, communicative consciousness, language world, the history of language.

---

³⁵ Єрмоленко С. Я., Вокальчук Г. М. та ін. Зазнач. праця.— С. 85.